

ПРИНОСЪТ НА МЮСЮЛМАНИТЕ ЗА РЕНЕСАНСА

ПРИНОСЪТ НА МЮСЮЛМАНИТЕ
ЗА РЕНЕСАНСА

Ахмед Иса и Осман Али

ОРИГИНАЛНО ЗАГЛАВИЕ

Studies in Islamic Civilization: The Muslim Contribution to the Renaissance

Copyright © 2010 The International Institute of Islamic Thought, Herndon

Първо издание на български език.

Copyright © 2020 Center for Advanced Studies

Тази книга е защитена с авторско право. Някоя част от нея не може да бъде възпроизвеждана без писменото съгласие на издателите, освен при установено със закон изключение и с оглед разпоредбите на съответните колективни лицензионни договори.

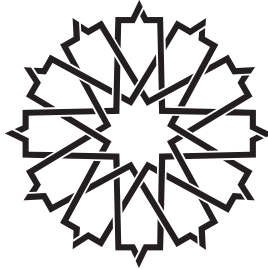
© Зехра Ислямова, превод, 2020

© Сухеб Джемали, дизайн, 2020

© Издателство „Изток-Запад“, 2020

ISBN 978-619-01-0584-8

Ахмед Иса
и Осман Али

ПРИНОСЪТ НА МЮСЮЛМАНИТЕ ЗА РЕНЕСАНСА

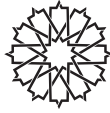

София, 2020

Посвещавам тази книга на моето семейство: на родителите ми, на братята и сестрите ми, на моята съпруга, на дъщеря ми и сина ми; на братовчедите ми, и на моите племенници.

Тази книга е издадена със съдействието на „Международен институт за ислямска мисъл“ (ИИТ) и „Център за академични изследвания“ (CNS), Сараево.

БЛАГОДАРНОСТИ

Съжалявам, че не мога да изразя цялата си благодарност, която дължа, на моята съпруга, Ева. Тя споделяше ентузиазма ми относно тази книга, помагаше ми и ме окуражаваше много повече, отколкото мога да си спомня. Над десет години тя ме подкрепяше в нейното изготвяне, докато я писах, от самото начало на проекта до етапите на редакция и завършването на ръкописа. Също така, през този период тя се грижеше за мен и по време на двете сърдечни операции, които претърпях, както и при някои други хирургични и медицински процедури.

Задължен съм още и на мюсюлманските общности в Южна Африка, особено на тези в Дърбан, Питърмарицбург, Йоханесбург, и Претория – за финансовата подкрепа при обучението ми в Съединените щати през 1952 и 1960 г. Тази книга е изпълнение на едно обещание, което направих – да използвам знанията си, за да направя нещо полезно за исляма.

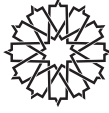
Благодарен съм на Лари Михалак за безценните съвети и помощ при изследването, което направих в Калифорнийския университет в Бъркли. В отговор на молбата ми за консултация, Бил Греъм остави делата си, за да ме посети вкъщи веднага щом се върнах от болницата след първата ми сърдечна операция, за което съм му дълбоко благодарен. От значителна стойност в писането на тази книга бяха и дискусиите, които имах с Мухаммед Асад, Исмаил ал-Фаруки и Салма Хадра Джаиуси.

Благодарен съм на Хусейн Хаддауи за разширяването на кръгзора ми, особено що се отнася до разбирането ми за ислямското изкуство. Благодарен съм на Фарида Курейши за това, че направи някои от проучванията за тази книга, и на Боб Харви за куража, кой-

то ми даваше. Това, че успях да направя едно обширно научно изследване, се дължи на отзивчивите библиотекари в Калифорнийския университет в Бъркли и в Университета в Невада, Рино. Благодарен съм на фондация UNR за финансирането на едногодишното ми отсъствие, за да мога да работя през цялото това време по изследването и да пътувам за изготвянето на тази книга. Също така оценявам окуражаващите отговори от редица хора – в Съединените щати и в други страни – когато обсъждах този труд с тях.

Ахмед Иса

ПРЕДИСЛОВИЕ

*В Името на Аллах, Всемилостивия, Милосърдния
„Нямаме друго знание освен това,
на което Ти ни научи.“ (Свещения Куран, 2:32)*

Международният институт за ислямска мисъл (МИИМ) има голямото удоволствие да представи този изключителен труд относно постиженията на ислямската цивилизация и интелектуалното наследство на вярата, която промени света.

Днес мюсюлманите се намират в доста странното положение да бъдат гледани през очите на обектива, който представя мюсюлманското присъствие най-често като изостанал продукт на една остаряла, похотлива, склонна към жестокост и като цяло нежелана култура. Известните исторически сведения от документираната реалност са до такава степен непознати, че думата цивилизация рядко бива използвана като подходящ епитет, който да опише постиженията на една култура, която в най-големия си разцвет е била смятана за модел на човешкия прогрес и развитие.

Според Олдъс Хъксли обаче „фактите не престават да съществуват само защото някой ги игнорира“. „Приносът на мюсюлманите за Ренесанса“ е един убедителен опит да се промени това погрешно схващане и да се възстанови историческата истина за „Златния век“, който постави началото на ислямския ренесанс, а от него и този на Запада. Изключителният принос на исляма за науката, изкуството и културата е изследван систематично в един високо информативен труд, предлагащ детайлен, макар и сбит, обзор на огромната панорама от знание, оформила основата на религиозно-човешкото разби-

ране, дало приоритет на интелектуалното развитие и стремежа към учение.

Описвайки ангажираността на мюсюлманите с наука, картографиране и изследване на света, авторите предлагат също така и един интересен поглед върху множество сложни творби, свързани с религията, културата и знанието, неизменно основаващи се и вдъхновени от Курана и Сунната.

Тази книга, написана реалистично, а не идеалистично, е разделена на петнадесет глави. В тях се разглежда ролята на исляма в историята, търсенето на знание и ислямската цивилизация, създаването на първата общност, ислямският световен ред, ислямската цивилизация в Европа и Западна Азия, търговията, земеделието и технологиите, разцвета на науката при мюсюлманите, природо-математическите науки и медицината. След това в този труд е представен пленителният, но често пренебрегван свят на арабската и персийската литература и се завършва с главите за изкуството и ислямското изкуство, като се акцентира върху Османския принос. Последната глава, относно влиянието на исляма върху Ренесанса, представлява важен анализ не само на огромното знание, което Западът заимствал от мюсюлманския свят, но и на идеята за просвещението, която той е завещал на човечеството, формирайки катализатора за развитието на модерната западна цивилизация.

Всички ние стоим на раменете на гиганти (т.е. достиженията ни са резултат на учени, натрупали знания преди нас), и Западът не прави изключение. Днес нуждата от межкултурно разбиране е може би по-голяма от когато и да е било в историята и трудове като този не са просто съкровищница на информация. Те са от съществено значение за по-доброто разбиране и признаването на общото наследство на човечеството ни.

Не цялата история обаче е предателка. В интерес на истината авторите не са сами в призова си за преоценка на историята, отнесла се предателски към мюсюлманското присъствие. Потънала в евроцентрична реторика и подкрепена от фалшиви хипотези, тази псевдо доктрина представя погрешно целия прогрес в полза на Запада, като същевременно изкривява разбирането за ислямския период от историята и големия дълг, който му дължи. За това пък творби като „Ограбването на историята“ (*Theft of History*) от Джак Гуди, „Изгубената история: безмерното наследство на мюсюлманските учени, мислители и творци“ (*Lost History: The Enduring Legacy of Muslim Scientists, Thinkers and Artists*) от Майкъл Морган, „Колониза-

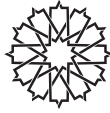
торският модел на света“ (*The Colonizers's Model of the World*) и „Осем евроцентрични историци“ (*Eight Eurocentric Historians*) на Джеймс Морис Блаут и „Дезинформацията на Запада. Как училищата и медиите объркват нашето разбиране за ислямския свят“ (*The Miseducation of the West, How Schools and the Media Distort our Understanding of the Islamic World*), редактирана от Джо Л. Кинчело и С. Р. Стейнберг, са примери на сериозен научен опит фактите да бъдат отделени от предубежденията.

От създаването си през 1981 г. МИИМ не спира да функционира като основен център, подпомагащ искрените и сериозни научни усилия, основани на ислямските възгледи, ценности и принципи. Неговите научноизследователски програми, семинари и конференции, проведени през последните двадесет и осем години, са довели до публикуването на повече от четиристотин заглавия на английски, арабски и други световни езици.

Отправляме дуа за душата на покойния д-р Ахмед Иса и изразяваме нашите благодарности към д-р Осман Али за неговата безценна работа в изготвянето на окончателния ръкопис. Също така изразяваме благодарността си към редакторския и производствения екип, в който участваха Силвия Хънт и Шираз Кхан от офиса на МИИМ в Лондон, и на всички онези, които пряко или косвено се включиха в завършването на този труд.

*Офис на МИИМ в Лондон,
Мухаррем 1431 г. (по Хиджра), януари 2010 г.*

Забележка от издателството: транскрибирането на арабските имена е направено по начина на тяхното изписване, а не по начина на тяхното произношение.

УВОД

Често, когато се говори за световната история, наличието и приносът на цялата ислямска цивилизация или се омаловажава, или тотално се пропуска.

Настоящата книга се опитва да запълни тази празнота като изследва постиженията на мюсюлманския свят от неговата първа общност. В главите, които следват, се фокусира върху разрастването на мюсюлманските общности в други региони, както и върху техния принос в области, които в повечето случаи, когато става дума за ислямската цивилизация, биват пропускани, а именно: търговия, земеделие и пътешествия.

В основата на постиженията на тази цивилизация е нейният стремеж към учение, което е една забележителна особеност на исляма и всъщност е акцентът на първите няколко глави. В другите глави се разглежда как търсенето на знание е довело до напредък във философията, науката и медицината. В тях обстойно се разглежда синтезиращата, креативна и посредническа роля на исляма между древната романо-гръцка цивилизация и Ренесанса в Европа.

Другите три глави обхващат внушителния разцвет на творчеството в литературата и изкуството в мюсюлманския свят, както и приноса на цивилизацията и нейното влияние върху литературното движение в средновековния свят. Придобиването на знание сред мюсюлманите, особено в сферата на природо-математическите науки, било далеч по-всеобхватно, отколкото е прието. Много малко учени знаят например, че в продължение на повече от седемстотин години международен научен език е бил арабският. Как всичко това е повлияло на западната цивилизация се разглежда към края на книгата.

В наше време предразсъдъците срещу мюсюлманите са широко разпространени в Западния свят. Ето защо и нуждата от тяхното опознаване, запознаването с тяхната история и техните постижения, днес е по-голяма. Погрешните разбирания най-често могат да бъдат видени в общите стереотипи относно потискането на жената мюсюлманка и ислямското законодателство, свързано с отношението към немюсюлманските малцинства. Докато напротив, множество данни потвърждават градивната роля както на жените, така и на немюсюлманските малцинства, особено евреите и християните, в развитието на ислямската цивилизация.

Ислямът е създал една цивилизация, която променила света към по-добро. Нейният географски обсег е много по-голям от този на която и да е друга цивилизация – от Испания и Северна Африка през източното полукълбо до Близкия изток и Азия. Ислямската цивилизация е оформила и приемствеността между Класическия свят и Ренесанса. Питър Дженингс подчертава значението на тази връзка, когато представя по Националното радио поредица относно исляма, озаглавена „Светът на исляма“, излъчена за пръв път в ефир през 1985 г., и по-късно повторно излъчена през 1991 г., с думите: „Съмнително е дали европейският Ренесанс е щял да съществува без огромния принос на ислямската цивилизация.“

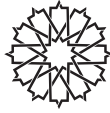
Мюсюлманите, според писателката Габриеле Креспи, били „предвестниците на науката, културата и изкуството; на ценностите, от които Западът охотно е можел да се възползва в интерес на възраждането“¹. Маршъл Ходжсън, най-известният западен експерт по ислямска история, е написал, че ислямската култура е била „много важна, допринасяйки за положението, в което човечеството се намира... защото тя представя най-високите творчески стремежи и постижения на милиони хора“².

„Ислямската цивилизация“ говори от мюсюлманска гледна точка, черпейки от трудовете на западни учени. Това изследване подчертава нуждата от диалог и връзка между цивилизациите, наместо противопоставяне и конфликт, които не водят до нищо положително за която и да е страна.

Ахмед Иса

¹ Gabriele Crespi, *The Arabs in Europe* (New York: Rizzoli, 1986), pp. 307.

² G.S. Marshall Hodgson, *The Venture of Islam*, 3 vols. (Chicago, IL and London: The University of Chicago Press, 1974), vol.1, pp. 95,99

ВЪВЕДЕНИЕ НА РЕДАКТОРА

Да се разкаже историята на ислямската цивилизация в един единствен труд със сигурност е нелека задача. Постиженията на ислямската цивилизация и положителният ѝ принос за света и европейския Ренесанс не са получили заслуженото им признание. Причините за този пропуск са много, включително липсата на съответни научни изследвания, настоящото незавидно положение на мюсюлманския свят и евроцентричният подход в западния академичен дискурс.

Изследванията, които са посветени на ислямската цивилизация до днес, се разделят на две основни категории. Първата представлява тенденция в съвременните академични среди да се отрича изключителната и всеобхватна роля на исляма за средновековната цивилизация и последващото развитие на Запада. Това, което средновековната църква не е успяла, тези автори се опитват да направят чрез отхвърляне на дължимото признание на исляма и на положителните черти на неговата цивилизация. Вместо да се отнесат с признание, те представят исляма и ислямската цивилизация по един конфронтиращ и ограничен начин. Последният продукт на тази тенденция в академичните среди е „сблъсъкът на цивилизациите“.

Както обаче тази книга показва, в западните академични среди има и втора тенденция, която признава мюсюлманския принос за развитието както на ислямската, така и на западната цивилизация. Тези учени направили обстойни и трудоемки изследвания на място, като също така открили и редактирали стотици ръкописи в библиотеки в целия свят. В резултат на това те извадили на показ огромен брой от богатствата на средновековния ислям. Джордж Сартън например е водеща фигура в областта на история на науката. Той

поддържа мнението, че до XIV в. мюсюлманската цивилизация „все още изпреварвала човечеството. Никъде другаде по света по онова време не е имало философ, който да може да се сравни с Ал-Газали, нито астроном като Ал-Заркали, нито пък математик като Омар Хаям“³.

Същите тези западни учени ясно заявили, че Ренесансът и модерната западна цивилизация дължат много повече на ислямската цивилизация, отколкото се признава. Също така те са отбелязали, че ислямската цивилизация не е била нито догматична, нито ограничена в отношенията си към немюсюлманите.

Въпреки това, поради продължаващата конфронтация между ислямските екстремисти и западния свят в резултат от трагичните събития от 11 септември 2001 г. в Съединените щати, говоренето на част от политически ориентирани западни учени изтъква екстремистките възгледи. Тази тенденция, със значително влияние в политическите и академичните среди, силно омаловажава откритостта и креативността на ислямската цивилизация през цялата история. Този подход е създал една атмосфера на Запад, в която както журналистът и историк Карен Армстронг е отбелязала: „Толерантността не е добродетел, която много хора на Запад днес биха били склонни да присъдят на исляма.“⁴ Според днешния политически ориентиран прочит на исляма и неговата цивилизация умерен ислям няма и ислямската история и традиция не може да предложи нищо друго, освен фанатизъм, насилие и свещена война. В тази книга е залегнала историческата гледна точка и се посочват грешките и пропуските в един такъв прочит на ислямската цивилизация.

Книгата също така показва как ислямът като религия и закон на страната винаги е търсил мирно съжителство с другите. Исторически, ислямската концепция за единство е била уникална, а не тоталитарна. Ислямското общество в средновековния период е търсило единство в многообразието, а многообразието означавало приемане на приноса на немюсюлманите, свободно заимстване от предишните цивилизации и използването на това знание като основа, върху която да се изгради едно прогресивно общество. Резултатът бил една цивилизация, освободена от религиозен фанатизъм, уни-

³ George Sarton, *Introduction to the History of Science*, 3 vols. Vol. 1, *From Homer to Omar Khayyam* (Baltimore, MD: Williams & Wilkins for the Carnegie Institute of Washington, 1927; repr. 1962), pp. 746.

⁴ Karen Armstrong, *A History of God* (New York: Knopf, 1993), pp. 152.

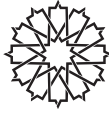
версална в своите възгледи и човеколюбива, без да бъде пренебрегван Създателят.

За мен беше истинска чест да допринеса при подготовката за отпечатването на този ръкопис. Авторът е посветил едно десетилетие в усърдно изследване на различните аспекти на ислямската цивилизация, въпреки влошеното си здраве. Международният институт за ислямска мисъл се свърза с мен, за да редактирам този труд в светлината на оценките на други двама учени. Изследването е добре обосновано и представлява един стандартен труд относно ислямската цивилизация, който по много начини допълва работата на покойния професор Исмаил ал-Фаруки в тази област.

Осман Али

БЕЛЕЖКИ НА АВТОРА ОТНОСНО УПОТРЕБАТА НА НЯКОИ ДУМИ И ТЯХНОТО ИЗПИСВАНЕ

С оглед на последователността, приех следната употреба и изписване на някои думи в цялата книга. Например изписването на думата в курсив – мюсюлмански – е много по-правилно от изписването ѝ в кавички – „мюсюлмански“ [за да не се разбира в преносно значение – б.пр.]. Предпочетох в текста да използвам мюсюлмани, отколкото обичайното араби, често използвано, когато става дума за ранния ислямски период. Направих това поради няколко причини. Едва когато арабите станали мюсюлмани, постигнали всичко това. Те обаче не били сами. От самото начало сред най-близките сподвижници на Пророка Мухаммед били един африканец, персиец и кавказец. Иранците също допринесли много както в началния, така и в следващите периоди на ислямската цивилизация, което направили по-късно и мюсюлманите от Индия и Африка, както и от другите части на света.

Също така предпочитам да пиша Мухаммед пред другите варианти на изписване, заради начина, по който се произнася. От друга страна, в повечето случаи споменавам Мухаммед като Пророка, отколкото с неговото лично име. Правейки това, аз следвам примера в Курана, където Мухаммед е назован с името си само три пъти, а навсякъде другаде в цялата Свещена книга е споменат като Пророка.

На следващо място, с оглед на запазване правилното произношение на името на Свещената книга в исляма, използвах Куран (Qur'an), вместо по-известното на Запад Коран (Koran). Разделите в

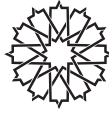
Свещената книга са споменати с ислямското наименование сура, а не като „глава“, защото последното не е точно. Читателят вижда думата „глава“ и очаква, че тя цялата разглежда един определен предмет, както обикновено е във всяка книга. Заглавията в Курана не са предметът на съответните сури, а средство за определяне на тези специфични части на Свещената книга.

Употребата от мен на думата ирански, вместо „персийски“ също трябва да бъде изяснена. Предпочитам да използвам Персия и персийски за предислямския период и Иран и ирански за времето, когато регионът станал предимно мюсюлмански. В няколко примера обаче съм използвал персийски, особено говорейки за изкуството и литературата на Иран, защото тази употреба е дълбоко заложена при обсъждането на литературата на тази страна.

Що се отнася до изписването на имената, се постарях то да бъде точно, освен когато съм използвал цитати. В тези случаи съм се придържал към изписването, което авторът е използвал.

По отношение на датите, както все по-обичайно се среща в историята на исляма и мюсюлманите, първо посочвам ислямската дата и след това датата от новата ера. Освен това, тъй като мюсюлманският календар е лунен и поради това по-кратък от „общоприетия“ календар, броят на годините при двете дати, мюсюлманската и „общоприетата“, е различен. Датите на раждане и смърт на важните личности са посочени в текста.

Когато съм използвал думата човек (*man*), не съм имал предвид само мъжете, а съм я използвал като събирателно понятие. На много места в книгата сметнах за необходимо да повторя някои неща, които вече съм споменал в предишни глави. Това се дължи на няколко причини: за по-голяма яснота; защото контекстът го изисква; или, което е по-важно, тъй като много мюсюлмани са били енциклопедисти, те са се изявявали в редица дисциплини, поради което се е наложило и да бъдат разгледани в различни глави. Въпреки това там, където е било възможно, съм избягвал повторенията. Резултатът е такъв, че изложението може да изглежда непълно. Но не е така. Връщам се към него там, където е необходимо да се спомене в друг контекст.

1

РОЛЯТА НА ИСЛЯМА В ИСТОРИЯТА

Ислямът е изградил един уникален мост между цивилизациите на Изтока и Запада. Мюсюлманските учени са съхранили знание, което е можело да бъде загубено, ако не завинаги, то поне за векове наред. Мюсюлманският корпус на науката синтезирал и надграждал съществуващото знание, като по този начин изваждал найвече нещо ново всеки път. С тези прояви на креативност мюсюлманите давали своя принос към света в продължение на стотици години. Техните постижения се дължат на уникалните черти на една религия, която в много отношения е била нова за човечеството. Противно на широкото негативно мнение сред хората в много части на света по това време, ислямът издигнал човешкото достойнство. Мюсюлманите възприемали търсенето на знание като религиозно задължение, в резултат на което променили начина, по който се гледало на света. Забележителен бил и начинът, по който ислямът показал, че хората трябва да се радват на земните блага, при условие обаче, че те не пренебрегват морала и нравствеността. Освен това ислямът премахнал и социалните различия между човешките класи и раси.

От географска гледна точка, ислямът създал една цивилизация, в която всеки човек можел да пътува безопасно от Европа през Северна Африка, арабските страни, Иран, Индия, та чак до Китай и Индонезия. Всичко, от което човек имал нужда, е било в едната ръка да има Курана, а в другата – килимче за намаз (молитва).

Ислямската цивилизация създала и други промени, тъй като надхвърлила не само географските граници, но и времевите, с което постигнала единство сред различните народи. Положението на же-

ната в нейните общности се подобрило, докато в същото време жените на много места в света били третирани като собственост и като бездушни създания.

Може да се каже, че ислямът е бил една от водещите цивилизации в света в продължение на почти хиляда години. За повече от седемстотин години неговият език, арабският, бил международният работен език в научните среди. Дж. М. Робъртс, виден историк от Оксфордския университет, прави оценка на цивилизациите според приноса, който са имали, и посочва, че ислямската цивилизация е сред тези, които най-много са допринесли за света.⁵ Напредъкът на мюсюлманското общество във всеки един аспект дава на света най-добрия пример за това как са възникнали цивилизации в условия, близки до примитивност и полуграмотност, как са се развили и как в крайна сметка са успели да се превърнат в истински цивилизации. Благодарение на разпространението си по целия свят, на своята продуктивност и на дългото си съществуване, ислямската цивилизация е заела високо място в човешката история.

Но дори и тези, които са чели много трудове за историята, може никога да не научат нищо за това. В много исторически книги мюсюлманите, които завземат обширни територии на земята, се възприемат директно като врагове на Запада. Читателите трудно биха узнали от такива текстове, че по време на Средновековието тази дейна цивилизация е направила ценен принос за другите цивилизации, особено за тази на Запада.

Там, където тези изследвания споменават напредъка на ислямската цивилизация, нейните постижения са или омаловажени, или се приписват като заимствани от друго място. Тези историци например твърдят, че мюсюлманската философия е дошла от Гърция; тяхната форма на управление – от Персия, а научното им познание – от Гърция, Индия и Китай; Суфизмът е олицетворение на Хиндуизма; ислямската архитектура и изкуство са заимствани от Византия и Персия. Някои историци обичат да подчертават тези заимствания, все едно техните общества никога не са правили същото.

Тези историци предпочитат да посветят вниманието си на Запада като единствената цивилизация на Средновековието. Фокусът им е основно върху Европа, която те наричат цивилизацията на този

---

⁵ J.M. Roberts, *The Penguin History of the World* (Harmondsworth, Middx, UK: Penguin Books, 1980), pp. 378.

период. Макар и да пишат в сегашно време, тяхната мисъл е силно повлияна от Ранното Средновековие. Техните изложения и оценки идват от книги, написани от VII в. насам, атакуващи исляма, Курана и Пророка Мухаммед. Негативният език на онези дни може да бъде доловен в днешните академични термини, още повече, че е очевидно неговото отрицание на исляма и особено на неговата цивилизация. Техниката за поддържане на това отношение е проста: историците разглеждат надълго Гърция, Рим и ранното развитие на християнството, обобщават ислямския период, и правят огромен скок към Ренесанса.

Тази книга има за цел да запълни огромната празнота между упадъка на Рим и „чудния“ разцвет на европейската цивилизация. В нея се взима предвид заимстването, което днес толкова се натяква от съвременните историци, макар и то да е в контекста на историята като един непрекъснат процес. Това изследване признава, че както всички немюсюлмански цивилизации са заимствали от предходните култури, така са заимствали и мюсюлманите. След това обаче мюсюлманите продължили да дават техен собствен принос и създали цивилизация, която била различна от всички други, познати на човешката история. На свой ред, другите цивилизации, особено зараждащата се цивилизация на Европа, заимствали идеи и материали от ислямската цивилизация.

Ислямът също така допринесъл за приемствеността в един друг важен исторически контекст, допълвайки развитието на юдаизма и християнството. По този начин той допринесъл към ценностите на тези религии и усъвършенствал връзката между човека и Бога, между човека и човека и между човека и обществото.

В съответствие с приемствеността, ислямската цивилизация положила основите за следващата цивилизация, която се утвърдила и развила, тази на Запада. Западът дължи много повече на исляма и на мюсюлманите, отколкото се признава до ден днешен. Описвайки как е изглеждала Европа в онези дни, Робъртс казва, че европейският континент „дълго време е щял да бъде вносител на култура“.⁶

Големият дял на исляма за приемствеността трябва да има своето място в света на XXI в., много от неговите приноси обаче, особено в сферата на ценностите, са игнорирани. Има аналогия между кризите, пред които били изправени мюсюлманите в първите години от своята история, и много от кризите, с които те се сблъскват в

---

⁶ Пак там, стр. 62

XXI в. Как мюсюлманите от онези дни са преодолявали предизвикателствата е важно днес както за мюсюлманите, така и за немюсюлманите. Ислямът и неговата цивилизация имат много какво да предложат, тъй като уроците от неговата история могат да дадат насока на онези, който желаят да отклонят света от настоящия му курс на безкрайни конфликти.

ЗНАЧЕНИЕ НА ИСЛЯМА

Този раздел се фокусира върху това какво означава да бъдеш мюсюлманин. Религията съдържа много повече от нейните пет стълба: засвидетелстване на вярата, ежедневната петкратна молитва, говеенето през свещения месец Рамадан, даването на задължителната милостиня зекят (данък за благоденствие) и, при финансова възможност, извършването на поклонение в двата свещени града Мекка и Медина. По-правилно е да се говори за ислямски начин на живот, тъй като в исляма няма разделение между религията и другите аспекти на живота. Двойки думи като „светски“ и „църковен“, „духовен“ и „материален“, и „секуларен“ и „религиозен“ нямат еквивалент в света на исляма. Животът на мюсюлманина е едно цяло.⁷ Много немюсюлмани, както и мюсюлмани, в XXI в. за съжаление пропускат този факт.

Ислямският начин на живот в своята цялост е отговорен за създаването на ислямската цивилизация. Ислямът представя духовен начин на гледане на света и качеството на живот, както задълбочено и сериозно, така и с чувство на удивление. Цивилизацията възплъщава начина, по който хората живеят, и как те се отнасят един към друг, особено към бедните, инвалидите, гладуващите и умствено болните. Цивилизация е начинът, по който хората изграждат общности и обхваща всичко, което е ценно за нейните членове; както е и начинът, по който хората гледат на света и на Вселената. В същото се изразява и ислямската цивилизация.

Произходът на исляма е прост. Той започнал с низпославането на първия аяет на Пророка Мухаммед, докато се бил усамотил в пещера близо до върха на Планината на светлината, северно от Мекка,

---

⁷ Bernard Lewis, *Islam and the West* (New York, and Oxford, UK: Oxford University Press, 1993), 82.

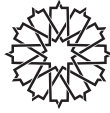

в суров и безпощаден климат. Не едно, а много събития, свързани помежду си, се развили заедно, за да утвърдят исляма. Те включвали една Свещена книга, позната като Куран, която вълнувала и все още вълнува тези, които я четат; един пратеник на Аллах, който бил и продължава да бъде модел за мюсюлманите; пророк, който е бил много земен; човек, който смело водел битки, но предпочитал мира; водач, който можел да бъде крал, но предпочел да бъде просто лидер; един човек, който бил от благородно семейство, но въпреки това се отнасял безпристрастно към всички – мъже и жени, мюсюлмани и немюсюлмани, богати и бедни, араби и чужденци, хора от всякакви раси; една вдъхновена общност; един народ, който бил наясно със своя огромен потенциал и го оправдал; и една религия, която се доказала като значима за народите по целия свят.

Както е казал покойният професор Исмаил ал-Фаруки, ислямският мироглед е прогресивен и има глобален поглед върху живота. Този възглед служел като движеща сила за създаването на една цивилизация, която имала важни последици за човечеството.

2

ТЪРСЕНЕТО НА ЗНАНИЕ И ИСЛЯМСКАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ

Наблягайки на търсенето на знание като една от най-важните дейности, ислямът започнал да запълва пропастта, която се ширела в света на VII в. Големите цивилизации на Месопотамия, Египет, Гърция и Рим западнали, а тази на Индия значително забавила темповете си. Въпреки че цивилизацията на Китай разцъфтявала по времето на династията Тан, която започнала едно десетилетие след появата на исляма, нейното влияние се простирало до границите на държавата до идването на мюсюлманите. Европа била като в мъгла, тъй като нейната господстваща сила, християнството, пречела на прогреса. По време на Мрачните векове на континента, географското разрастване на исляма било съчетано с интелектуален и културен плам.

Търсенето на знание е неразделна част от исляма и това ясно е посочено от Франц Розентал в неговото изследване, свързано със знанието на мюсюлманите, „Триумф на знанието“, казвайки, че „Знанието е ислям“.⁸ Тази гледна точка е разбираема, имайки предвид, че първото откровение и Куранът наблягат на знанието. В Нощта на могъществото, една нощ, която се почита от мюсюлманите през месец Рамадан, пещерата била изпълнена с блясъка на светлина и един глас казал на Мухаммед: „Чети“ – или по-точно „Чети на глас“. Гласът продължил: „Чети с Името на твоя Господар, Който сътвори човека от съсирек. Чети! Твоят Господар е Най-щедрият, Онзи, Кой-

---

⁸ Franz Rosenthal, *Knowledge Triumphant* (Leiden, The Netherlands: E.J. Brill, 1970), pp. 70

то научи чрез калема, научи човека на онова, което не е знаел“ (Куран: 96, 1-5).

Думата *'илм* (*'ilm*, знание) с различните си производни се среща в Курана около 750 пъти, това е една от най-често употребяваните думи в Текста. *'Илм* също така е и една от най-повтаряните думи в хадисите (преданията) на Пророка Мухаммед. „Търси знанието от люлката до гроба“, е казал Пророка, както и: „Търси знанието дори в Китай.“ Въпреки че в семитските езици, различни от арабския, има изобилие от сродни думи, особено съществителни, *'илм* не е от тях. Следователно то е използвано в неговия Кураничен смисъл, изцяло ислямски.

Преводът на *'илм* просто като знание е крайно неподходящо. Розентал дава дванадесет основни определения на думата и, в допълнение на това, разделя тези дванадесет на сто и седем отделни определения, както е показано от мюсюлманските учени. На думата е дадена допълнителна важност в първата сура от Курана, още в първия аяет. Тя е коренът на *'алемин* (*'ālamīn*), която се превежда като „световете“. *'Алемин* буквално означава „това, чрез което някой научава за дадено нещо... или това, което е било създадено“, т.е. целия свят и, в по-широк аспект, космоса.

Акцентът в исляма е върху дълбочината и обхвата на знанието. Например значението на думата *хикма* (*ḥikmah*), повтаряна на различни места в Курана, надхвърля нейния обичаен превод просто като „мъдрост“. *Хикма* също така означава, според арабския тълковен речник *Lisān al-'Arab* (*Лусан ал-'Араб*), „[съзнателен] поглед върху това, което е най-добро“. Дълбочината е още по-засилена в Курана (15:75), чрез употребата на друга дума, *мутавасим* (*mutawassim*), означаваща според мюсюлманските учени Замахшари и Рази „някой, който използва разума си, за да изучава нещо, с цел разбирането на неговата истинска природа и неговите вътрешни характеристики“.⁹

Куранът ясно разграничава човешките същества от останалите създания чрез тяхната способност да разсъждават. На няколко места, например в сура ал-Бакара, аяет 31, в който Куранът насочва вниманието към създаването на Адам, е обяснено, че „първото човешко същество“ е било научено на „имената на всички [неща]“, което според Мухаммед Асад е способност за логическа дефиниция и, вследствие на това, на „концептуално мислене“.¹⁰ Адам получил способността за рационално разграничение. Хората, притежаващи знание, са „про-

⁹ Замахшари и Рази, цитирани от Мухаммед Асад в *The Message of the Qur'an* (Gibraltar: Dar al-Andalus, 1980), pp. 933.

¹⁰ Пак там, стр. 9.

зорливите“ (Куран 3:13), „разумните“ (3:7 и 5:100) и „хора убедени“ (2:118). Тези, които са надарени със знание, все едно са дарени с обилно богатство (2:269). Най-важното, Куранът приравнява знанието със светлината (31:20). За всеки мюсюлманин има една кратка молитва в Курана: „Господарю мой, надбави ми знание“ (20:114).

Куранът се явява важен стимул за ученето още в два смисъла. На първо място, езикът е много богат при описанието на научните концепции. На второ място, еднакво по важност, е ефектът от самия език върху разума на слушателя. Макар и широко известно на учените, особено на тези, които се интересуват от семантика, езикът, като средство за развитие на ума, често се игнорира.

Това, което стимулира изучаването на езика на Курана, е повтарянщото се, внимателно рецитиране и слушане на красотата на неговите думи, от детството на един мюсюлманин до края на неговите/нейните дни. Мюсюлманските учени поддържат мнението, че Куранът не е Куран, ако не се слуша. Поради тази причина, тези, които рецитират Курана добре, са високо ценени сред мюсюлманите. Д-р Уилям Греъм бил толкова впечатлен, чувайки за пръв път „професионални четци на Курана“ в Кайро, че когато му се отдала възможност в Дамаск, той самият се научил да чете Курана. Тогава той осъзнал „колко жив може да бъде свещения текст за вярващия четец“¹¹.

Огромното значение на класическия арабски език, който е езиковата основа на исляма и неговата цивилизация, има нужда от много повече внимание, отколкото Западът му отделя до сега. Качеството на езика се вижда ясно в езика на бедуините, който е бил и езикът на поетите преди и след идването на исляма. Някои от известните поети и писатели на арабския мюсюлмански свят живели сред бедуините или ги търсели из градовете, за да постигнат по-голямо майсторство в използването на лексиката. Ал-Джахиз, виден арабски писател, се присъединил към филолозите, които пътували до предградията на град Басра, за да се допитват до бедуините, отсядащи там. Чистият бедуински език е оцелял до ден днешен. Мухаммед Асад, който живял сред бедуините, възхвалява това качество и твърди, че то му помогнало да оцени Курана.¹²

По време на европейското Средновековие, арабският език доминирал не само в мюсюлманския свят, но съществувал и в Европа. До

¹¹ *Beyond the Written Word: Oral Aspects of Scripture in the History of Religion* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1988), pp. x. Останалата част от изложението на идеите на д-р Греъм е обобщение на раздела от Курана.

¹² Zamakhshari and Razi in Asad, *The Message of the Qur'an*, pp. iii.

заменянето му с латински арабският бил използван в редица европейски университети на запад, чак до Англия. Куранът също бил отговорен за повишения интерес към ученето. За да разберат откритията, съдържащи се в Курана, мюсюлманите внимателно проверявали думите: техните определения, етимология, допълнително значение, както и идиомите, словореда, и граматиката. Това било правено почти от самото начало на исляма, когато Куранът бил разпространяван устно. По-късно, тълкуватели на Кураничните текстове ги записали и тези тълкувания все още съществуват.

Първите мюсюлмански начинания, свързани с граматиката, са започнали със създаването на училище по арабски език в Медина, по времето на първите четири халифа (11–40/632–661 г.). Али, последният от тези халифи, подтикнал един мюсюлмански учен да пише относно частите на речта. В края на I в. Ибн Юсуф, тогавашен управник на Ирак, помогнал да се основе граматическа школа в Басра. По време на следващия век в тази школа Халил ибн Ахмед направил принос за граматиката и бил първият, съставил речник на арабския език, който бил значително допълнен от Ибн Дурейд.

Речникът и основни правила на арабската граматика послужили като източник на ивритската филология. В първия ивритски речник, написан от Саадия бен Йосеф, ивритските думи били преведени на арабски. Йосеф, Сахл бен Маслия, и Дейвид бен Ебрахам съставили ивритски граматика въз основа на арабската граматика, като техните трудове били написани на арабски език.

Почти от зараждането си, мюсюлманската общност е считала способността да чете за една от най-големите си нужди. След първия, победен сблъсък с езичниците от Мекка, мюсюлманите накарали пленниците да работят, като учат мединците да четат и пишат. Подобно на това, когато четиридесет млади християнски учени били заловени по време на една битка, те били изпратени в Медина също за да преподават. (Синът на един от тези млади християни е щял да стане завоевател на Испания за мюсюлманите.) Всяко мюсюлманско дете, момиче и момче, се научавало да чете Курана, да рецитира неговите айети, както и изучавало други ислямски текстове. Учебната програма на напредналите класове включвала литература, наука и философия.

Още от началото били създавани и медресета (*madaris*, всякакви видове училища). Няма друго общество, при което фокусът върху ученето на неговите членове да четат да е бил толкова голям. Мюсюлманските деца четели и пишели, докато в Европа, по думите на

Робъртс, „кралете обикновено били неграмотни,¹³ и знаели само как да пишат имената си. Грамотността в средновековна Европа била привилегия само на свещениците.¹⁴

Мюсюлманските учени от ранните векове на исляма силно вярвали, че усърдието в ученето допринасяло за техния живот на земята и в Отвъдното. Те смятали, че отношението към тях след смъртта зависело от тяхното знание и набожност. Повечето от първите владетели на мюсюлманския свят били също така и много мъдри учени, които участвали в търсенето на знание и го сторили достъпно за всички. Книгите били на разположение на всеки учен, без значение от неговия произход, така че учените на мюсюлманския свят включвали евреи, християни и хора от други части на света. Думите, особено на свещените книги, както и на някои литературни творби, били до такава степен ценени, че били записвани с изящна калиграфия и декорирани със злато и лазурит.

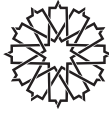
Следователно търсенето на знание било приоритет на мюсюлманската общност, защото то било насърчавано от Курана, както и от наставленията и действията на Пророка Мухаммед и неговите преки последователи. Нещо повече, ислямският стремеж към науката се разраствал ръка за ръка със създаването на първата мюсюлманска общност.

---

¹³ Roberts, *Penguin History of the World*, pp. 397.

¹⁴ Пак там, стр. 394.

3

СЪЗДАВАНЕТО НА ПЪРВАТА МЮСЮЛМАНСКА ОБЩНОСТ

Най-ранната мюсюлманска общност била мелиористично общество [те поддържащо тезата, че с човешки усилия светът може да стане по-добър – б.пр.]. С други думи, първите мюсюлмани променили своя начин на живот в съответствие с Курана и действията на Пророка Мухаммед. Тези елементи повлияли на всяка една сфера на живота.

Куранът многократно подчертава важността на работата в хармония с природата. Ислямският експерт Сайид Хусейн Наср твърди, че в исляма има „неразривна връзка между човек и природа“¹⁵

„Наблюдавайте – казва Аллах в Курана. – Ние сторихме това, което е на земята, да е нейна украса, за да ги изпитаме кой от тях е по-добър по деяние“ (18:7). Един от тези „изпити“ със сигурност е начинът, по който хората се отнасят към тази красива земя. В друг аят Куранът посочва какъв е начинът: „ходят по земята с кротост“ (25:63).

Според исляма хората не трябва да отричат този свят, а да се възползват от него. Куранът назидава онези, които вярват другояче: „Кой възбрани украсата на Аллах, която Той създаде за Своите раби...?“ (7:32). Куранът всъщност насърчава мюсюлманите да оценяват света, да вкусят от изобилието от плодове и цветя и да се хранят с това, което е добро, да бъдат в хармония с ритъма на нощта, деня и сезоните и да се възхищават на природата.

---

¹⁵ Seyyed Hossein Nasr, *The Encounter of Man and Nature* (London: Allen & Unwin, 1968), pp. 94–98

Наср ни напомня, че според Курана сред „знаците“ на Аллах са „феномените в света на природата“. След това той продължава с твърдението, че „отказвайки да раздели изцяло човека от природата, ислямът е съхранил един комплексен поглед върху Вселената“. В определен смисъл, посланието на Наср е, че хората, „които живеят като повърхностни човешки същества“, незачитащи природата и искащи вместо това да държат надмощие над нея, са склонни към унищожаването на околната среда.¹⁶

Ислямът също издига на високо положение и човешките същества. Според исляма човекът не е „пропаднало“ създание, родено в грях, нито пък несретник, поради това, че той или тя не е от избраната раса. Той не попада в капана на безкрайния цикъл от прераждания, не е безлично същество, изгубено в множеството, нито същество, чиито живот е безсмислен или безцелен. Куранът описва човешкото тяло като чудо в цялата му сложност и такова, което може да придобива възвишени качества (Куран, 38: 71–72). „Възпитайте в себе си божествени качества“, е казал Пророка.

Накратко, Аллах е издигнал цялото човечество. В Курана се казва: „И почетохме Ние синовете на Адам“ (17:70). Малко по-нататък се добавя: „Ние сътворихме човека с превъзходен облик“ (95:4). Както Шабир Ахтар представя това, според исляма „сагата на човешката история започва с Възхода, а не Падението на човека“¹⁷ (Куран, 2:30).

По същество ислямът се фокусира върху разкриването на истинските качества на човешките същества. Човекът, както Куранът многократно изтъква, има достойнство и е надарен с това, което никое друго същество не притежава, а именно способността да разсъждава, да мисли креативно и да споделя своите разсъждения и креативност чрез дарбата да говори.

Пророка е пример за това и за всичко, на което Куранът учи. Неговото водачество и Куранът всъщност вървят ръка за ръка. Още от началото на откровението целият му живот е бил отдаден на това да ръководи общността си в съответствие с исляма. Според Ходжсън „Мухаммед изглежда е живял доста обикновен и скромен живот, без какъвто и да е лукс, бил е близко до всички, дружелюбен и с най-обикновените хора, радвал се е на смеха и на децата“¹⁸

¹⁶ Пак там, стр. 96–98.

¹⁷ Shabir Akhtar, *A Faith for All Seasons* (Chicago, IL: Ivan R. Dee, 1990), pp. 94–98.

¹⁸ Marshall G.S. Hodgson, *The Venture*, 3 vols. (Chicago, IL, & London, 1974), vol.I, pp. 104.